
ANTROPOLÓGIA EGY ÍRÓ SZEMÉVEL, HUXLEY KÖNYVE KAPCSÁN/ÜRÜGYÉN

VAJDA KORNÉL

Aldous Huxley, a hazánkban is fölötte ismert és népszerű angol író 1959-ben Amerikában egy sokrésztes, nagy feltűnést keltő előadássorozatot tartott arról, hogy micsoda is az ember. A mű, amely lényegében egy hatalmas esszéorozat, szerzője életében nem jelent meg, magyarul is csak 2006-ban vált elérhetővé. A munka azok közé a művek közé tartozik, amelyek szinte kötelezővé teszik, hogy mondandóit újra és újra átgondoljuk, velük számot vessünk, belőle kiindulva magunk is bizonyos „eredményekre” jussunk, az ő kapcsán/ürügyén eltöprengjünk alapvető, ha úgy tetszik filozófiai kérdéseken. E munka, e művelet néhány szerény aspektusának felvillantására tesz kísérletet e kisdéd dolgozat is.

Szerb Antal írja *Hétköznapiok és csodák* című remekében a következő sorokat Huxleyről: „K intellektuálissá teszi már híres tudós családjának hagyománya is, nevelése, tudományos érdeklődése, tanulásra és leküzdhetetlenül gondolkozásra hajló természete. A túlságos intellektualitás már magában is lázadás Angliában. A konvencionális nem tűri, hogy valaki lényegesen okosabb legyen, mint a többi úriember. Az angolok élesen elválasztják egymástól a high brow (magas szemöldökű) és a low brow (alacsony szemöldökű) embertípust. High brow-nak lenni, vagyis felhúzott szemöldökkel, komolyan, értelmesen, tagolt mondatokban, háromszótagos szavakkal nehéz kérdésekről beszélni, nem egészen good form, jól nevelt ember nem tesz ilyesmit. A high brow a társaságban fásasztó, mert gondolkozásra kényszerít, nevetlen, mert érezteti embertársaival, hogy okosabb náluk, és, a minden angol vérében levő utilitarizmus szempontjából, felesleges is. Az impériumot nem a gondolkodók építették fel. Huxley vállalja high brow voltának minden ódiáját, lénye tiltakozás a low brow-k uralma, a kötelező ostobaság konvenciója ellen.”

Nos, Szerb Antalnak igaza is van, meg téved is. Amikor Huxley a most alapul vett művét, az *Előadások az emberről* című alkotását¹ létrehozta az ötvenes évek végén, az antropológia egy hatalmas, máig (és valószínűleg még igen sokáig) érvényes nagy korszakát hagyta maga mögött. Németországban rendre jelentek meg azok az alapművek, amelyek nélkül nincs, nem is lehet antropológia. Csak utalásszerűen sorolok fel néhányat közülük: Max Scheler: *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Helmuth Plessner: *Die Stufen des Organischen und der Mensch*, ugyanő: *Philosophische Anthropologie*, ugyanő: *Conditio humana*, Arnold Gehlen: *Der Mensch. Seine Natur und seine Stellung in der Welt* (magyarul is megjelent) stb. Ezeket a munkákat Huxley egyáltalán nem ismeri, nem ismerte. Nem azért, mert angol lévén az angolszász kultúrán nevelkedett, hiszen kitűnően tudott németül, gyakran idéz német filozófiai klasszikusokat, Goethéről nem is beszélve, aki egyik legfontosabb hivatkozási alapja. Valahogy szemhatárán kívül rekedtek a fent említett, és persze csak utalásszerűen

1 Huxley, Aldous: *Előadások az emberről*. Bp., Kairosz Kiadó, 2006. 421. p. ISBN: 9637510478.

felsorolt munkák. Akikre könyvében hivatkozik, mármint ha antropológusokra hivatkozik (viszonylag ritkán teszi), akkor az angolszász kulturális antropológia műveit említi, vagyis nem az „igazi” antropológiára, hanem lényegében az angol nyelvterületen (ma már persze világszerte, nálunk is) kulturális antropológiának nevezett etnográfia, etnológia klasszikusainak műveire gondol. És mégis...

És mégis hatalmas antropológiát alkotott. Hogyan? Úgy, hogy íróként és nem tudósként fogott a munkába. Nem a filozófiai kutatások eredményeit, eredménytelenségeit, problémáit szálazta, nem a legkülönbözőbb szakmunkák, pszichológia, szociológia, történettudomány, teológia (stb.) recens állását vizsgálta, hanem íróként fogott a munkához. Könyve bevezetőjében hangsúlyosan szól arról, hogy micsoda hatalmas távolság van az ún. általános (és sekélyes) műveltség, egyáltalán tudás, és a specializált, módszertanilag megalapozott, egyetlen tárgyra, vagy – sokszor – annak egyetlen részletére, aspektusára, vonatkozására koncentráló kutatás, a valódi tudomány között. Huxley bemutatja és elemzi ezt a különbséget, belátja és be is láttatja, hogy az, annak kialakulása szükségszerű volt és nyilván marad is, hiszen mindenről nem lehet tudni, és a kutatás, a tudomány csak mélyfúrások, specializált módszerek és tárgyválasztások útján hozhat eredményeket. Mondom, mindezt Huxley belátja, sőt sajátos módon igenli is, de egyúttal tragikusnak és veszedelmesnek is tartja. Első látásra, de csak az elsöre, az oktatás és nevelés területén. Mit és hogyan tanítsunk az iskolákban, az elemiben csakúgy, mint az egyetemeken, ha nem tudjuk, a kétféle ismeret és tudás közül melyiket válasszuk, ha nem tudjuk, mert nem tudhatjuk, hogyan kapcsolható össze ez a kétféle megközelítési mód, ez a kétféle célkitűzés, ez a kétféle módszer. Huxley bevallja, hogy nem tudja a választ ő sem. Ma – mondja – úgy tűnik – senki sem tudja. Majd, anélkül, hogy utalna rá, megmutatja a megoldást. Ez a megoldás éppen az ő könyve. Hogyan?

Huxley az emberről szól, azt fejtegeti, hogy micsoda is az ember. Nyilván a legnehezebb témát választotta, hiszen az emberről szaktudományok tucatjai szólnak, kezdve a biológiától, az orvostudománytól, el egészen a társadalomtudományokig, a kulturális antropológiáig, a szociológiáig, a pszichológiáig, a teológiáig és az összehasonlító vallástörténetig, el egészen a filozófiáig, a metafizikáig. Mindezeket a szakokat, szaktudományokat áttekinteni sem képes földi halandó, nemhogy otthonossá váljon bennük, ha csak receptíve is, eligazodjon. Ám alig valamire visz, vihet, ha a köznapi gondolkodás emberképét vesszük alapul. Huxley nem írja, hogy mennyi ostobaság, kétesnél is kétesebb elképzelés uralkodik a köznapi tudhatják, érezhetik, hogy – többek közt – e közhelyek, e babonák, e leegyszerűsítések garmadája ellen veszi fel a harcot előadássorozatával. Támaszt persze nem kap, nem kaphat ő sem a szaktudományok imént felsorolt tucatjai között. Tehát mit tesz, mit javasol, nem kifejezetten, nem kimondva, de könyvének egész koncepciójával? Azt, hogy „nézzük a dolgot magát”. Ne az emberről kialakított, mondjuk filozófiai „definíciót” vegyük alapul, amint ezt teszik, ha már akár saját definícióval állnak elének (mint mondjuk Max Scheler), akár elődeik munkásságából szűrik azt le, mint teszi mondjuk Gehlen Arisztotelész Aquinói Szent Tamás és Herder alapján, de ne is kutakodjunk a legkülönbözőbb diszciplínák emberképei, ember-meghatározásai körében (elvesznénk bennük). Hanem...

Hanem ragadjunk meg egy-egy bizonyos aspektust, és annak járjunk a nyomába, hogy mit tudunk, mit sejtünk, mit kaphatunk, ha ezt az aspektust, ezt a szempontot érvényesítjük. Nem tudjuk, eleve nem is tudhatjuk, micsoda is az ember. Ám azt

tudjuk, hogy beszél, hogy nyelvet használ, hogy kommunikál. És azt is tudjuk, hogy szaporodik, méghozzá (már Huxley idejében is) irtóztató, a földi életet és az ember fennmaradását is erősen veszélyeztető mértékben, méreteken. Tudjuk, hogy – az ember miatt, az ember okán – bolygónk tartalékai kimerülnek, részben már ki is merültek. Tudjuk azt is, hogy az ember bűnös lény, iszonyú gonoszságokra, kegyetlenkedésekre képes, sőt nemcsak képes, hanem folyamatosan cselekszi is mindezt. Vajon öröksége okán, genetikai programja okán, vajon az áteredő bűn következtében? Tudjuk azt is, hogy az ember szimbólumokat „készít”, produkál, illetve szimbólumokat „használ”, hogy belőlük sajátos szférát alkot. Mi végre? Tudjuk azt is, hogy az ember nem mindig és mindenben tudatos. Van vagy lehet tehát tudattalan, vagy tudatalatti is. Tudjuk azt is, hogy az ember – úgy általában, története leghosszabb korszakaiban, de ma is nagy többségében – vallásos; mit jelent ez? De nem folytatom az aspektusok felsorakoztatását. Huxley sem törekszik teljességre, de ki-ki maga is tucattal sorolhatná a példákat.

A lényeg – szerintem – az, hogy neki kell esni ezeknek az aspektusoknak. Nem szaktudományos módon, de persze azok fontosabb eredményeit felhasználva, megemlítve, nem is a köznapit okosságait és badarságait fel- vagy kihasználva, hanem a lehető legegyszerűbb módon. Vagyis úgy, hogy pillanatnyilag csak (ez a csak persze nagyon sokat is jelenthet) egyetlen dolog kapcsán kutakodunk. A nyelv, a szimbólumok, a környezetvédelem, a népesség rohamos szaporodása, a személyes életpályák, a látomások, a vallás (megint csak abbahagynám a felsorolást, túl hosszú lenne) stb. kapcsán tudjunk meg (no nem mindent, csak egy-egy vonást) arról, hogy mit tesz, mit érez, mit használ, mire képes, mire képtelen, milyen szituációkba bonyolódik, mit hanyagol el tudattalanul vagy nagyon is tudatosan, mit vét és miben excellál az ember. Persze, és ez a talán legfontosabb kérdés – amelyet Huxley ugyan nem exponál, de teljesen világosan eszerint jár el –, hogy azután mit tegyünk ezekkel a nyert információkkal, információblokkokkal. Készítsünk belőlük mozaikképet? Tekintsük őket egy puzzle darabjainak? Próbáljuk meg szintetizálni őket? Építsünk segítségükkel, de mégiscsak föléljük egy hatalmas koncepciót? Egy filozófiát? Egy filozófiai antropológiát? Ugyan, dehogy, hangzik Huxley ki nem mondott, le nem írt válasza. Ha az egyenként elnyert belátások, mert persze nem összefüggő tudományos értekezésekről van szó, nem állnak – maguktól, és ez a maguktól végtelenül fontos – össze, akkor kár volt a fáradozásért, és a mesterséges puzzle-összehordás, mozaiktabló-készítés nemhogy nem javít, inkább, sokkal inkább csak ront az egészen.

Mire van tehát szükség? Arra, hogy az aspektusok átmenjenek egymásba, hogy soha ne lehessen tudni, legalábbis bizonyossággal, a specifikáció tudósainak módszerével éppen ellentétben, hogy mikor ér véget az egyik gondolatmenet (fejezet, előadás), és mikor kezdődik – pontosan megadva – a másik, a tőle független. És Huxley pontosan ezt teszi, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna. Nem átvezeti – mondjuk – a tudattalan kérdéskörét a szimbólumhasználatába, nem utalgat már a látomásos világa kapcsán a vallás ismertetőjegyeire, hanem hagyja, hogy a dolgok, mint említettük, maguktól átmenjenek egymásba. Ez az átmenet, az átmeneteknek ez a briliáns használása és kihasználása természetesen írói produkció. Nem a tudósé, a specialistáé, de nem is a közemberé, a mindent (a számára mindent) együvé hordóé, hanem a művészé.

Huxley természetesen nem reflektál saját módszerére. Egyrészt azért, amit legradikálisabban a nagy német filozófus, Nicolai Hartmann emelt ki nyomatékosan, az általa

fölöttébb tisztelt Dilthey kapcsán. Hartmann szerint Dilthey sokat és igen elmélyülten foglalkozott mások módszertanával, de soha egy szóval sem sejtette meg, mondta ki, milyen az övé. Az igazi filozófus, mondja Hartmann, végzi a dolgát, de nem szól arról, hogyan is csinálja azt. A módszer kiderítése, méltatása, átvétele az epigonok dolga. Huxley – enyhén szólva – nem epigon. Viszont lehetünk-e mi az ő epigonjai? Tudjuk-e használni, tudjuk-e alkalmazni, tudjuk-e utánozni őt, aki – szerintünk – megvalósította azt, amit eleddig megvalósíthatatlannak véltünk, a specializálás és az átfogás dichotómiájának feloldását? Tudjuk-e hasznosítani könyvét az oktatásban és a nevelésben? A könyvtári munkában és a tájékoztatásban? Hartmann azt is írja Dilthey kapcsán/ürügyén, hogy az ő módszerét nem leírni, nem elemezni, nem taglalni kell, hanem a műveit kell forgatni, igen figyelmesen. Csak ezen az úton juthatunk előre. Én magam – talán sikerült megalapoznom ezt a véleményt – ugyanezt ajánlom Huxley könyve kapcsán. Bizonytalán előbbre juthatunk, juthatnánk.

A Bod Péter Országos
Könyvtárhasználati
Verseny II. kategóriájá-
nak (9-10. évf.)
győztesei (Fotó: Molnár
Imre)